

УДК 1 (091):(477) “8/18”

ДІЯЛЬНІСТЬ “РУСЬКОЇ ТРІЙЦІ” В РУСЛІ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ

Галина Гучко

*Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1,
Львів, 79000, Україна, kafilos@franko.lviv.ua*

Проаналізовано роль “Руської трійці”, яка утверджувала в Галичині гасла національного і культурного відродження, заклала основи громадянських змагань у руслі провідних ідей епохи Романтизму.

Ключові слова: “Руська трійця”, Кирило-Мефодіївська традиція, культурно-національне відродження, національна ідея.

Головне завдання даної публікації полягає у засвідченні життєздатності Кирило-Мефодіївської традиції на початку XIX ст. в Україні, яка спричинилася до створення у 20-х роках “Товариства об’єднаних слов’ян”, а в 30-х роках у Галичині – громадсько-культурного об’єднання “Руська трійця”. Епоха пробудила інтерес до народної творчості, а слідом за цим до рідного українського слова. Поява ідей Романтизму на українському ґрунті підготовлена визначними здобутками історичної науки й фольклористики. Вже у XVIII ст. важливим явищем духовного життя народу стали козацькі літописи – “Літопис Самовидця”, “Літопис Григорія Граб’янки”, “Літопис Самійла Величка” та “Історія Русів”. За своїм змістом – це яскраві зразки історико-документальної прози, які присвячені подіям часів Хмельницького. Ці літописи відіграли значну роль у зростанні національної свідомості освічених кіл українського громадянства, в розвитку українського романтизму.

Саме такі аспекти культурно-національного відродження викликали і викликають науковий інтерес у дослідників духовно-культурних процесів Романтизму в Галичині. Цій проблемі присвячені збірники “Шашкевичіана” (Львів–Броди–Вінніпег 1996, Львів–Вінніпег 2000) [2], [4], [5], де подані невідомі раніше, маловідомі або ж замовчувані в умовах тоталітарного режиму сторінки подвижницької діяльності “Руської трійці”, її провідника М. Шашкевича та його послідовників на ниві національного відродження. У збірниках “Шашкевичіани” здійснено спробу філософського осмислення творчості діячів гуртка з позицій утвердження традиції самобутньої духовності українського народу.

Ще у другій половині XIX ст. І. Франко в праці “Критичні письма о галицькій інтелігенції” беззастережно відводить “Руській трійці” роль творців галицько-українського відродження [9], зауваживши, що при всій своїй непослідов-

ності, відсутності чітко розробленої програми, в порівнянні з кращими європейськими зразками, «Руська трійця» була непересічним явищем у Галичині.

Є. Маланюк («До Шевченкових роковин») [7] та М. Євшан («Свято Маркіяна Шашкевича») [6] наголошували на тому, що в умовах нищення національної духовності українські романтики відшукували джерела утвердження національної самобутності, розмірковуючи над історією України, долею народу, його творчістю, мовою, збагачуючи її здобутками європейської культури.

Активно виступаючи проти політики денаціоналізації українців в Галичині, діячі «Руської трійці» уже своєю назвою заявляли, що працюватимуть для рідного народу, для відродження його культури. Гурток нараховував декілька членів, однак найголовнішу роль у ньому виконували Маркіян Шашкевич, Яків Головацький та Іван Вагилевич. «Головною програмою гуртка було: через освіту й літературний поступ розбудити свідомість західноукраїнського народу» [2, с. 215]. Своєю діяльністю «Руська трійця» стверджувала, що «нарід руський – одне з головних поколінь слов'янських, і що русини Галичини є часткою великого українського народу, який має свою історію, мову і культуру» [8, с. 249].

Джерелом діяльності «Руської трійці» служили твори української літератури, філологічні, історичні та етнографічні праці вчених, зокрема М. Максимовича, М. Цертелєва, І. Срезневського, а також твори польських, чеських та сербських письменників, які «відкрили великий світ Слов'янщини». Саме це надихнуло гурток у 1833 р. створити перший рукописний збірник «Син Русі или собрание стихотворов в русском языке от клеров Семінарії, снеральное в Льві-граді, руского края метрополії». У процесі підготовки першої рукописної збірки міцнів гурток М. Шашкевича, і доказом відданості ідеї слов'янської єдності трійця приймає символічні імена: Шашкевич – Руслана, Вагилевич – Далибора, Головацький – Ярослав [8, с. 250].

Наступний задум гуртка - видання в 1835 р. фольклорно-літературної збірки «Зоря». «Ні змістом, ні мовою збірка не знайшла апробати цензури, яка вбачала в цьому велику небезпеку галицького сепаратизму, до того ж громадянська азбука, яка наближала «Зорю» до творів наддніпрянської літератури, теж викликала підозріння. І «Зоря» не побачила денного світла» [8, с. 250].

Саме романтичний настрій, який широкою хвилею прокотився на початку XIX ст. по всіх європейських літературах, спричинився до появи «Русалки Дністрової» – першої ластівки літературного й національного відродження в Галичині. Завдяки зв'язкам Я. Головацького з діячами сербського відродження, у м. Будимі (Будапешт, 1837р.) виходить ця збірка. «Це був сміливий виклик проти національного гноблення, проти консерватизму, за національну гідність і духовне єднання з іншими українськими землями» [8, с. 250]. Однак поява «Русалки Дністрової» була сприйнята неоднозначно: з одного боку, вона викликала захо-

плення серед місцевої інтелігенції, а з іншого – незадоволення “консервативно-реакційних кіл урядового табору. Галицький клер теж частинно виступив проти цієї збірки, а професори Львівської семінарії демонстративно дякували цісарському урядові за заборону збірки” [8, с. 251].

Надійну опору знаходили засновники “Руської трійці” в слов’янських визвольних рухах. Зокрема тісна дружба і співробітництво під прапором слов’янської солідарності пов’язували Я. Головацького з чехами П. Шафариком, Я. Колларом, К. Гавлічком-Боровським, сербами Г. Петровичем, Т. Павловичем, хорватом Ф. Курелацом. Їх товариська взаємодопомога виходила за рамки суто наукових і культурних інтересів і набувала важливого суспільного значення.

З цього приводу І. Франко писав: “Русалка” переводами сербських та чеських пісень, цитатами та моттами з поезій звісного панслависта Коллара, далі й правописом, приноровленим до Караджичевого, вказує вже ясно, яка мусить бути спільна всеслов’янська робота, вказує, що правдива федерація між народами, хоть і братніми, та розрізненими історією, можлива аж тоді, коли сі народи пізнаються докладно, обмінюються всім, що в них є найкращого й найліпшого, пізнають свої окремішні змагання і зложать з них одну, загальну ціль. Все це сприяло інтенсивному формуванню української нації та особливо підкреслювало відчуття гідності українців-русинів” [9, с. 91].

Збираючи та публікуючи народні пісні, легенди, перекази, досліджуючи народні обряди, діячі “Руської трійці” утверджували думку про глибоку мудрість українського народу, його самобутність і неповторність світосприйняття, його високі моральні ідеали. Зі сторінок “Русалки Дністрової” постає образ народу – митця, народу – творця, з надзвичайно чутливою й вразливою душею. Діячі “Руської трійці” відчували цю вразливість і чутливість, адже вони записували фольклор із безпосереднього джерела, весь вільний час ходили по українських селах, ночували в сільських хатах на долівці, їли гіркий селянський хліб. І в цьому нужденному побуті, при виснажливій праці й гіркій долі, український “хлоп”, як його зневажливо називали, виливав свою ніжну душу пестливими, ніжними словами. Розкриймо перші сторінки “Русалки” – і огорне читача тепло, ніжність “духа” українського народу – тут майже кожне слово має здрібнілий суфікс. Імена героїв – Романчик, Романенько, Оленочка, Оленонька, Івасенько, Гандзуненька. Пестливі суфікси вживаються навіть у дієсловах: женитоньки, тужитоньки, а звичайні побутові речі з пестливими суфіксами – слідоньки, воротонька, сніжок, куроньки, садонько, кривдонька доносять до читача незбагненно ніжну природу української душі.

Народна поезія, на думку діячів “Руської трійці”, є “природжена якість людського духу”, а знайомство з народною творчістю допомагає спростувати негативний образ народу, який сформувався в середовищі панства й козацької старшини,

– образ мужика в гною з худобою, в тяжкій роботі на полі або гіркого п'яниці. Оpubлікований першими збирачами український фольклор – це цілий барвистий світ, де звучить народна душа, зворушена почуттями, це казки, де відсвічує народна фантазія, мрія, уява.

Минулі події в житті українців вимальовуються до рівня сакральності й казкових реалій, виокремлюються ті лицарські подвиги, коли не гордують нижчими верствами свого народу, шанують його мову і не накидають народові “чужі елементи”. Постійно вводячи у світ романтичний образ людини-велетня, підкреслюючи мужність, альтруїзм і моральну вищість тих народів, які зуміли знайти у собі сили здолати похмурі обставини, автори сюжетами і темами про добрі старі часи, про руських лицарів і лицарів думки намагалися розбудити у свої сучасників бажання повернути в повну силу “руську славу” і “руську владу”.

Сентименталізм та романтизм, сповідувані авторами – юними поетами “Руської трійці”, дозволили їм яскраво продемонструвати тяглість культурної “притомності” українського народу, втіленої насамперед у мові. Юні семінаристи продемонстрували, що ця мова живе, вона не піддалася асиміляції.

Романтичний світогляд із його замилюванням історією, народною творчістю, багатим духовним світом народу сприяв формуванню української національної ідеї. На основі дослідження історії, фольклору вже на зорі XIX ст. з'являються спроби витворення власної історичної концепції, виокремлення світоглядних особливостей українського народу.

Питання українського письменства й азбуки було ключове для гуртка “Руської трійці”. У цей час велися дискусії між двома українськими діячами культури, М. Шашкевичем і Й. Лозинським, у поглядах відносно азбуки українського письменства в Галичині. У брошурі “Азбука і абетка” (1836) М. Шашкевич порушує теоретичний і культурний аспект мовної дискусії в Галичині. “Довголітнє перебування під Польщею, а пізніше у складі Австро-Угорської імперії, як відомо, призвело до цілковитої культурної стагнації, до духовно-культурного занепаду Галичини. Байдужість та втрата своєї мови вели до втрати національної свідомості. Полонізація і латинізація охопили не тільки верхи, вони поширювалися і на низи, і на сільську інтелігенцію, головним представником якої було духовенство. Навіть по селах священики почали виголошувати проповіді польською мовою та намагалися розмовляти цією мовою вдома... Мовою діловою і мовою культури була польська та часом латинська й німецька... зростала велика ненависть і погорда до всього, що руське, та тим більше до кириличного письма” [2, с. 213].

Головним предметом дискусії стало питання азбуки для українського письменства: кирилиця чи латинь? Й. Лозинський висловлює сумнів відносно української мови, називаючи її невиробленою, без граматики, а найголовніше, на його думку, кирилична азбука тепер вже зовсім непридатна для української мови. І тут він

вказує цілу низку недоліків кирилиці, а саме: “перенасичення” азбуки літерами, що утруднює її засвоєння і передачу звуків, брак позначення для нових звуків.

Й. Лозинський пропонує латинь у польській версії як найвідповідніший алфавіт для української мови. Одночасно він висуває і вперто обстоює аргумент “європеїзації” українського письменства, прагнучи довести, що якраз через польське абеткадло можна і треба “ввести українську літературу в загальний комплекс західноєвропейських літератур і в цей спосіб її “європеїзувати”.

М. Шашкевич, посилаючись на тогочасні праці визначних славістів та діячів слов’янського відродження, виступив із різкою критикою позиції Й. Лозинського. Відносно “європеїзації” літератури М. Шашкевич запитує Й. Лозинського, що саме він розуміє: чи то було б впровадження до самостійно чинних слов’янських літератур чужих висловів і фраз, чи тільки дана можливість кожному європейцеві читати слов’янські писання. Якщо мова йде про перше, то література кожного народу є образом його життя, думання і душі, метою якої є нести освіту народові. Отож, впровадження чужих елементів у літературу – це неначе в живе тіло з живою душею помістити другу, чужу, яка ніколи не пристане до народу, і така література розминеться зі своєю метою. Коли ж під “європеїзацією” розуміти тільки полегкість читати слов’янське письмо європейцям, то М. Шашкевич запитує: котрого із західноєвропейських народів література є справді європейською? Скільки окремих народів, стільки окремих літератур і правописів.

“Полеміка й “азбучна війна” на цьому не припинилася, а “...тягнулися ще десятки років... намагання перевести українське письмо на польський алфавіт, ніби й з добрим наміром і на перший погляд невинна реформа, яку запропонував Й. Лозинський, ховала в собі серйозну небезпеку: асиміляцію. Про це Я. Головацький пізніше висловився так: “Прийми галичане в 1830-х годах польське абеткадло, пропала би руская індивідуальна народность” [2, с. 216].

М. Шашкевич був першим, хто відчув цю небезпеку. Він знав, що в пропонуваній реформі є більше, ніж самі літери. Тут приховувалася не тільки асиміляція, а занепад духовного життя цілого народу. Галичина розірвала б зв’язок із Кирило-Мефодіївською традицією, з літературою і культурою, що на основі кирилиці були спільні для всього українського народу.

М. Шашкевич, який проклав нові шляхи новонародженій літературі живою народною мовою, бачив, що кирилиця в її старій формі, якою писалися та друкувалися книги в Галичині, вже не відповідає потребам часу і потрібна реформа. Готуючи збірник “Русалка Дністровая”, М. Шашкевич розумів, що справу азбуки й правопису треба негайно розв’язувати. Після тривалих дискусій вирішено вживати кириличну реформовану азбуку – “гражданку” та застосовувати фонетичний правопис. На таку думку наштотхнула М. Шашкевича і його гурток сербська право-

писна реформа Вука Караджича. Від сербів запозичено кілька літер. Висунуто гасло: “Пиши, як чуєш, а читай як бачиши” [2, с. 217].

У “Русалці Дністровій” вперше на практиці застосовано модифіковану азбуку, фонетичний правопис, вперше впроваджено в галицьке письменство живу українську народну мову.

І. Франко, оцінюючи “Русалку Дністровую”, зауважив: “Головне враження...се якесь неясне, а сильне чуття, ніжне і інстинктове, як чуття дитини, котра рветься на волю силою вродженого потягу, не аргументуючи, не роздумуючи, не розуміючи навіть докладно, як виглядає та воля. Се ніжне чуття, мов запах лугів напровесні, обхвачує кожного читателя “Русалки”, в нім лежить її найбільша вартість” [9, с. 92].

Слід наголосити, що в державних народів романтизм підкреслював індивідуальну творчу свободу, культивував підсвідоме й ірраціональне в людині, акцентував органічне взаємовідношення між людиною й одуховленою природою, культивував творчу уяву, символ і міф. Всі ці елементи романтики знаходили в історичному минулому, яке пов’язане із Кирило-Мефодіївською традицією.

Немалі заслуги М. Шашкевича і в розвитку української літературної мови. Він вважав, що для підвищення рівня народної самосвідомості “через освіту й літературу”, як це поставила собі за мету “Руська трійця”, народну мову потрібно підняти на вищий рівень. У досягненні цієї мети М. Шашкевич звернув увагу на два найістотніші пункти:

духовенству він прагнув довести, що українська мова настільки розвинена, що здатна висловити найвищі в тодішньому розумінні “патетичні речі”;

землякам-семінаристам хотів сказати, що рідну мову потрібно вводити у сферу культурного життя, щоб суспільству відкрилися можливості широкого спілкування українською мовою.

Отже, праця М. Шашкевича в напрямі розвитку української мови не обмежувалася тільки її популяризацією. Як свідчить писемна спадщина М. Шашкевича, він був знайомий з тогочасною мовознавчою літературою слов’янських народів і до мовного питання намагався підходити науково. “Збереглося чимало мовознавчих виписок і начерків Шашкевича. Відомий фрагмент “До читателя” варіант “Передслів’є” дають підстави гадати, що М. Шашкевич мав намір підготувати велику граматичну працю. М. Возняк згадує, що “Шашкевич почав працювати над словником української мови” [1, с.218].

Можна погодитись із українським дослідником В. Горинем, який називає М. Шашкевича “поборником культурного відродження, основоположником нової української літератури в краю. Маркіян Шашкевич заклав підвалини національної самосвідомості, висловив гасла єдності всіх українських земель... Він, за словами Якова Головацького, сам “дорогу праву знайшов” та й іншим її показав... А

народну мову підняв на таку висоту, що після нього іншою писати було вже неможливо” [4, с. 9].

Український критик і культуролог початку ХХ ст. М. Євшан стверджував, що “Маркіян Шашкевич був першим “апостолом правди і науки” в галицькій українській житті... Се основатель правдиво національної, української літератури в Галичині, перший романтик, культурний діяч, великий поет, людина наскрізь громадська. Він двигнув в галицьку Україну до нового життя, показав її нові шляхи” [6, с.35].

Усвідомлюючи значення, яке мала не тільки для Галичини, але й загалом для України “Руська трійця”, насамперед у захисті українства, скріпленні української самосвідомості, єдності народу, ми повертаємось до того періоду, щоб “зачерпнути сили для поступу, твердості в діяннях, щоб воскресити те, що відродило нас як націю, народ, державу” [7, с.19].

Діячі “Руської трійці” своє головне завдання вбачали в тому, щоб засобами друкованого слова і художньої творчості сколихнути народні маси, дати їм знання –відкрити світ, пробудити національну свідомість. “У своїй граматиці української мови, що була видана 1845 року у Львові, І. Вагилевич продумано наводив приклади з рідної історії, які мали викликати в читача почуття національної гордості за свою колишню державу і посилити прагнення людей до її відновлення” [5, с. 53].

Однак, М. Євшан критично оцінював діяльність “Руської трійці”: “Вони не виробили собі ще ніякого національного світогляду, не знали, куди йти, що робити, і підхопили тільки загальні кличі. Тим тільки можна пояснити собі ненормальний факт, що при теоретичнім інтересі до слов’янського відродження вони не здобулися на ясне сформулювання бодай української ідеї, не показали національного свого обличчя, а скінчили тільки на платонічній любові до своєї народності, до народної мови і пісні” [6, с.43].

Мабуть, час, що минув після виголошення цих слів, спростував звинувачення, і нині видно, що саме діячі “Руської трійці” показали своє національне обличчя і сформулювали своєрідну національну ідею.

1. Возняк М. Історія української літератури. – Львів: Світ. 1991. – У 2 кн. – Кн.1. – 694 с.
2. Герус-Тарнавецька І. “Азбука і абецадло” (Роль М. Шашкевича у формуванні українського правопису і літературної мови в Галичині) // Шашкевичіана. – Львів–Броди–Вінніпег: “Просвіта”, 1996. – Вип.1,2. – С. 212–219.
3. Головацький Я. Воспоминания о М. Шашкевиче и И. Вагилевиче // Лит. сборник. – Львів, 1885. – Вип. I. – С. 21–29.

4. Горинь В. Замість переднього слова // Шашкевичіана. – Львів–Вінніпег, 2000. – Вип. 3–4. – С. 9–15.
5. Дем'ян Г. Державницькі погляди Івана Вагилевича // Шашкевичіана. – Львів–Броди–Вінніпег: “Просвіта”, 1996. – Вип. 1,2. – С. 50–54.
6. Євшан М. Свято Маркіяна Шашкевича // Критика. Літературознавство. Естетика. – К.: Основи, 1998. – С. 33–45.
7. Маланюк Є. До Шевченкових роковин // Маланюк Є. Книга спостережень. Проза. – Торонто: Вид-во “Гомін України”, 1966. – Т. II. – С. 407–414.
8. Семчишин М. Тисяча років української культури. – К.: “Фенікс”, 1993. – 548 с.
9. Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наук.думка, 1980. – Т. 26. – С. 74–93.

WORK OF THE “RUS’KA TRIYTSIA” IN THE RIVER-BED OF CYRIL

AND METHODIUS TRADITION

Halyna Huchko

*Ivan Franko National University of L'viv, Universytets'ka Str., 1
L'viv, 79000, Ukraine, kafilos@franko.lviv.ua*

The role of the “Rus’ka Triytsia” which strengthened the ideas of national and cultural Renaissance, paved the way for civil contests in course of the advanced ideas of the age of romanticism has been analysed.

Key words: “Rus’ka triytsia”, Cyril and Methodius tradition, national and cultural renaissance, national idea.

Стаття надійшла до редколегії .24.10.2005

Прийнята до друку 26.12.2005